

Reprezentace znalostí a základní sémantické struktury

Aleš Horák

E-mail: hales@fi.muni.cz
http://nlp.fi.muni.cz/poc_lingv/

Obsah:

- ▶ Reprezentace znalostí
- ▶ Sémantické datové struktury
- ▶ Slovníky a specializované lexikony

Reprezentace znalostí

proč je potřeba speciální **reprezentace znalostí**?

vnímání lidí × vnímání počítačů

▶ člověk

- ▶ když dostane novou věc (třeba pomeranč) – **prozkoumá** a **zapamatuje** si ho (a třeba sni)
- ▶ během tohoto procesu člověk zjistí a uloží všechny základní vlastnosti
- ▶ později, když se **zmíní** daná věc, vyhledají se a připomenou uložené informace

▶ počítač

- ▶ musí se spolehnout na informace od lidí
- ▶ jednodušší informace – přímé *programování*
- ▶ složité informace – zadané v **symbolickém jazyce**

otázka:

Jak zapíšeme znalosti o problému/doméně?

Když je zapíšeme, můžeme z nich mechanicky odvodit nová fakta?

- ▶ **reprezentace znalostí** (*knowledge representation*) – hledá způsob vyjádření znalostí počítačově zpracovatelnou formou (za účelem odvozování)
- ▶ **vyvozování znalostí** (*reasoning*) – zpracovává znalosti uložené v **bázi znalostí** (*knowledge base, KB*) a provádí **odvození** (inference) nových závěrů:
  - odpovědi na dotazy
  - zjištění faktů, které vyplývají z faktů a pravidel v KB
  - odvodit akci, která vyplývá z dodaných znalostí, ...

Volba reprezentace znalostí

kteřá **reprezentace znalostí** je **nejlepší**?

Pro řešení skutečně obtížných problémů musíme použít několik různých reprezentací. Důvodem pro to je to, že každý typ datových struktur má své přínosy i nedostatky a žádná z nich není adekvátní pro všechny různé funkce používané v tom, čemu říkáme "zdravý rozum" (common sense).

– Marvin Minsky

Reprezentace znalostí pomocí logiky nebo datových struktur

Logika:

- ▶ znalosti uloženy ve formě **logických formulí**
- ▶ vyvozování nových znalostí = hledání **důkazu**

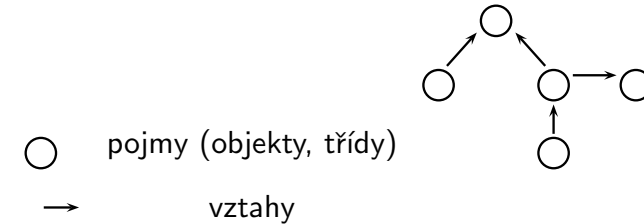
Specializované datové struktury:

- ▶ sémantické sítě
- ▶ rámce
- ▶ pravidlové systémy
- ▶ struktury pro práci s nejistotou a pravděpodobností

Sémantické sítě

sémantické sítě – reprezentace faktových znalostí (pojmy + vztahy)

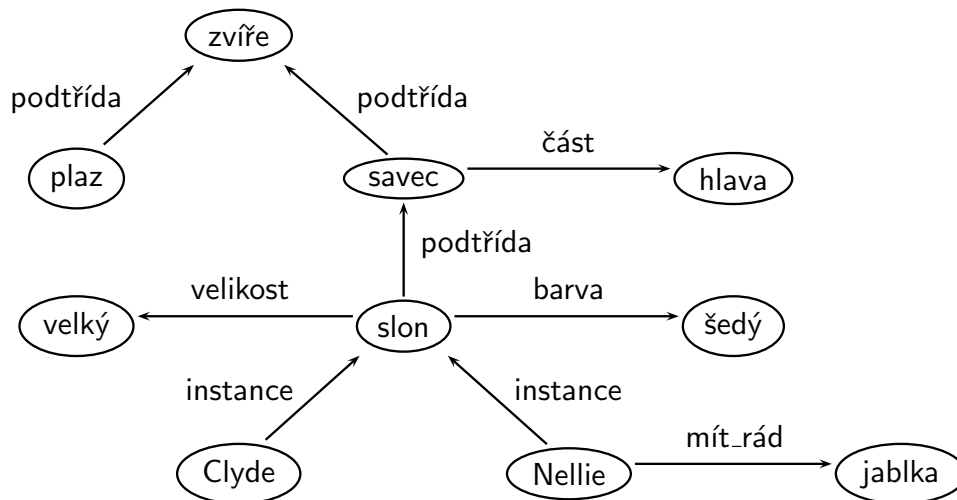
- ▶ vznikly kolem roku 1960 pro reprezentaci významu anglických slov
- ▶ znalosti jsou uloženy ve formě grafu

- ▶ nejdůležitější vztahy:

- **podtřída** (*subclass*) – vztah mezi třídami
- **instance** – vztah mezi konkrétním objektem a jeho rodičovskou třídou
- jiné vztahy – část (*has-part*), barva, ...

Sémantické sítě – příklad

Dědičnost v sémantických sítích

- ▶ pojem sémantické sítě *předchází* OOP

▶ dědičnost:

- jestliže určitá vlastnost platí pro třídu → platí i pro všechny její podtřídy
- jestliže určitá vlastnost platí pro třídu → platí i pro všechny prvky této třídy

- ▶ určení hodnoty vlastnosti – rekurzivní algoritmus

▶ potřeba specifikovat i výjimky – mechanismus **vzorů** a **výjimek** (*defaults and exceptions*)

- vzor – hodnota vlastnosti u třídy nebo podtřídy, platí ta, co je blíže objektu
- výjimka – u konkrétního objektu, odlišná od vzoru

Dědičnost vztahů část/celek

- ▶ “krávy mají 4 nohy.”
  - každá noha je částí krávy
- ▶ “Na poli je (konkrétní) kráva.”
  - všechny části krávy jsou taky na poli
- ▶ “Ta kráva (na poli) je hnědá (celá).”
  - všechny části té krávy jsou hnědé
- ▶ “Ta kráva je šťastná.”
  - všechny části té krávy jsou šťastné – neplatí
- ▶ lekce: některé vlastnosti jsou děděny částmi, některé nejsou explicitně se to vyjadřuje pomocí pravidel jako

$$\text{part-of}(x, y) \wedge \text{location}(y, z) \Rightarrow \text{location}(x, z)$$

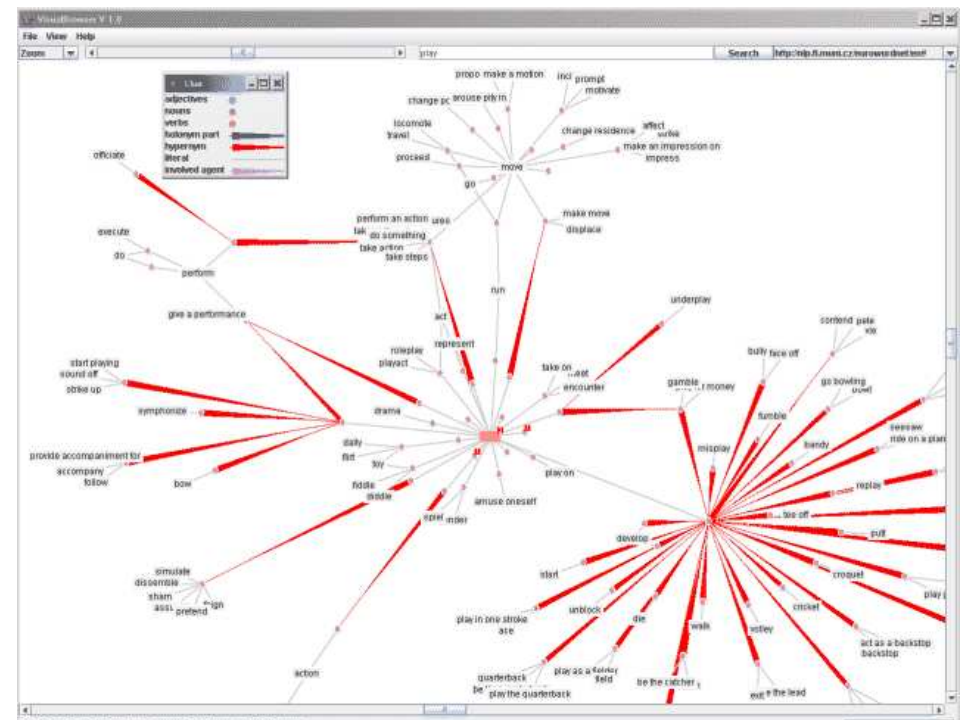
Vzory a výjimky – příklad

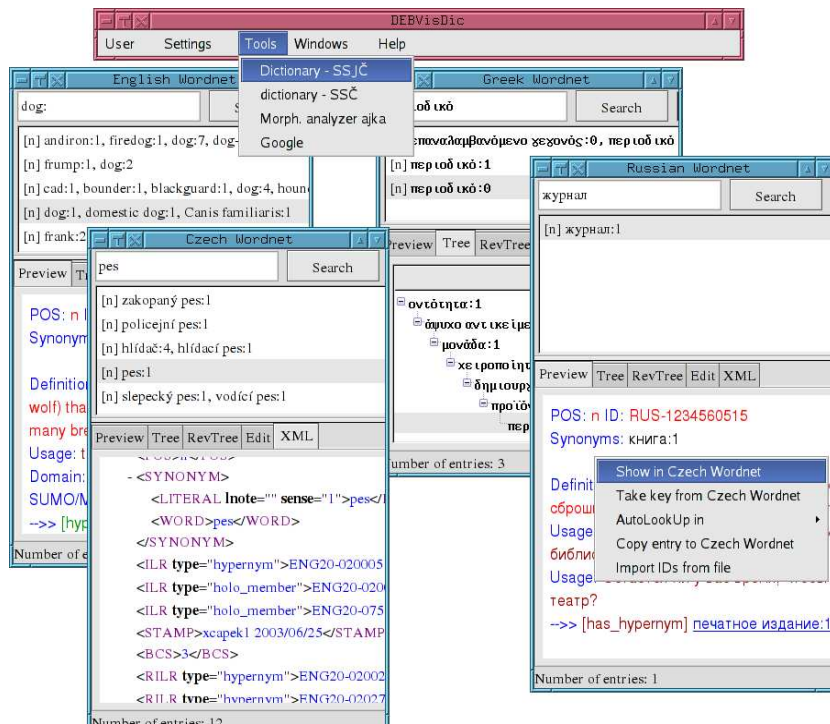
- ▶ “všichni ptáci mají křídla.”
- ▶ “všichni ptáci umí létat.”
- ▶ “ptáci se zlomenými křídly jsou ptáci, ale neumí létat.”
- ▶ “tučnáci jsou ptáci, ale neumí létat.”
- ▶ “kouzelní tučnáci jsou tučnáci, kteří umí létat.”
- ▶ kdo umí létat:
  - “Penelope je pták.” $\Rightarrow$ “Penelope **umí** létat”
  - “Penelope je tučnák.” $\Rightarrow$ “Penelope **neumí** létat”
  - “Penelope je kouzelný tučnák.” $\Rightarrow$ “Penelope **umí** létat”
- ▶ všimněte si, že víra v hodnotu vlastnosti objektu se může měnit s příchodem nových informací o klasifikaci objektu

Aplikace sémantických sítí

(Princeton) **WordNet** – <http://wordnet.princeton.edu/>

- ▶ sémantická síť 100.000 (anglických) pojmů, zachycuje:
  - synonyma, antonyma (významově stejná/opačná)
  - hyperonyma, hyponyma (podtřídy)
  - odvozenost a další jazykové vztahy
- ▶ tvoří se **národní wordnety** (navázané na anglický WN)
- ▶ český wordnet – cca 30.000 pojmů
- ▶ nástroj na editaci národních wordnetů – DEBVisDic, vyvinutý na FI MU
- ▶ VisualBrowser – <http://nlp.fi.muni.cz/projekty/visualbrowser/> nástroj na vizualizaci (sémantických) sítí, vznikl jako DP na FI MU

Rámce

Rámce (frames):

- ▶ varianta sémantických sítí
- ▶ velice populární pro reprezentaci znalostí v expertních systémech
- ▶ všechny informace relevantní pro daný pojem se ukládají do univerzálních struktur – **rámců**
- ▶ stejně jako sémantické sítě, rámce podporují dědičnost
- ▶ OO programovací jazyky vycházejí z teorie rámců

Rámce – příklad

rámec obsahuje **objekty**, *sloty* a hodnoty slotů
příklady rámců:

savec:

- podtřída:* zvíře
- část:* hlava
- *má_kožich:* ano

slon:

- podtřída:* savec
- *barva:* šedá
- *velikost:* velký

Nellie:

- instance:* slon
- mít_rád:* jablka

'*' označuje **vorové hodnoty**, které mohou měnit hodnoty u podtříd a instancí

Sémantické sítě × rámce

sémantické sítě	rámce
uzly	objekty
spoje	sloty
uzel na druhém konci spoje	hodnota slotu

deskripční logika – logický systém, který manipuluje přímo s rámci

Pravidlové systémy

- ▶ snaha zachytit **produkčními pravidly** znalosti, které má expert
- ▶ obecná forma pravidel

IF   *podmínka*
THEN   *akce*

- podmínky – booleovské výrazy, dotazy na hodnoty **proměnných**
- akce – nastavení hodnot proměnných, příznaků, ...
- ▶ důležité vlastnosti:
  - znalosti mohou být strukturovány do modulů
  - systém může být snadno rozšířen přidáním nových pravidel beze změny zbytku systému

Slovníky a specializované lexikony

Slovníky typicky obsahují:

- ▶ specifikace **formy**:
  - grafická podoba – alternativy, dělení, velká počáteční písmena
  - zvuková podoba – výslovnost a její alternativy, slabiky, přízvuk, výška
- ▶ **gramatické** (morfo-syntaktické) **informace** – slovní druh a příslušné gramatické kategorie, morfologický vzor?
- ▶ specifikace **významu** – hierarchie

slovník uvádí významy listémů, **encyklopedie** informace o jejich denotátech

specializované lexikony a encyklopedie (znalost odborníků a rozdílné předpoklady a pohledy)

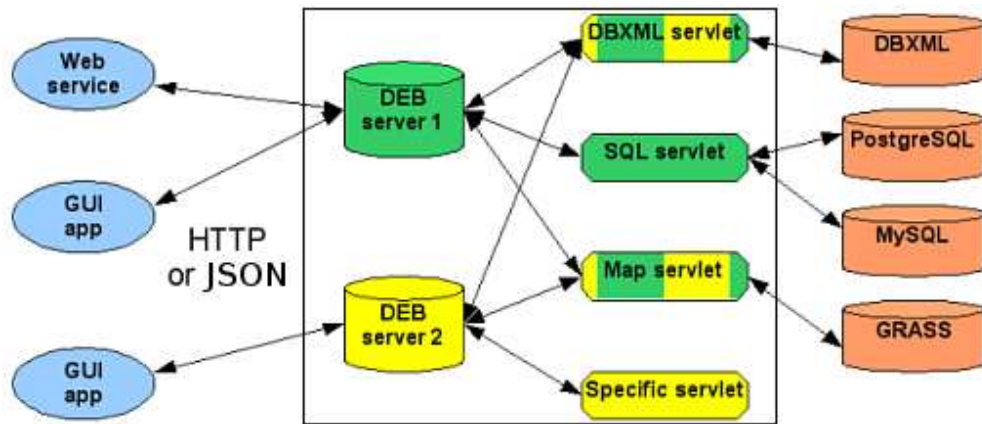
Metody pro práci s nejistotou

definujeme akci A_t jako “Vyrazit na letiště t hodin před odletem letadla.”
jak najít odpověď na otázku “*Dostanu se akcí A_t na letiště včas?*”

- ▶ **defaultní/nemonotónní logika**
Předpokládejme, že nepíchnu cestou kolo.
Předpokládejme, že A_5 bude OK, pokud se nenajde protipříklad.
- ▶ **pravidla s faktory nejistoty**
 $A_5 \mapsto_{0.3}$ dostat se na letiště včas.
zalévání $\mapsto_{0.99}$ mokrá trávník
mokrá trávník $\mapsto_{0.7}$ déšť
- ▶ **pravděpodobnost**
Vzhledem k dostupným informacím, A_3 mě tam dostane včas s pravděpodobností 0.05.
Použití **náhodných proměnných** a pravidel pro výpočet pravděpodobnosti logicky souvisejících událostí (podmíněná pravděpodobnost, bayesovské pravidlo, ...)

DEB – platforma pro vývoj slovníků

- ▶ platforma pro vývoj systémů na psaní slovníků
  - <http://deb.fi.muni.cz/>
  - pracuje s hesly ve formě XML struktury
- ▶ striktní klient-server architektura
- ▶ server
  - specializované moduly – *servlety*
  - databázové úložiště
- ▶ klient
  - jen jednoduchá funkcionalita
  - GUI i web rozhraní – postavený na *Mozilla Engine*

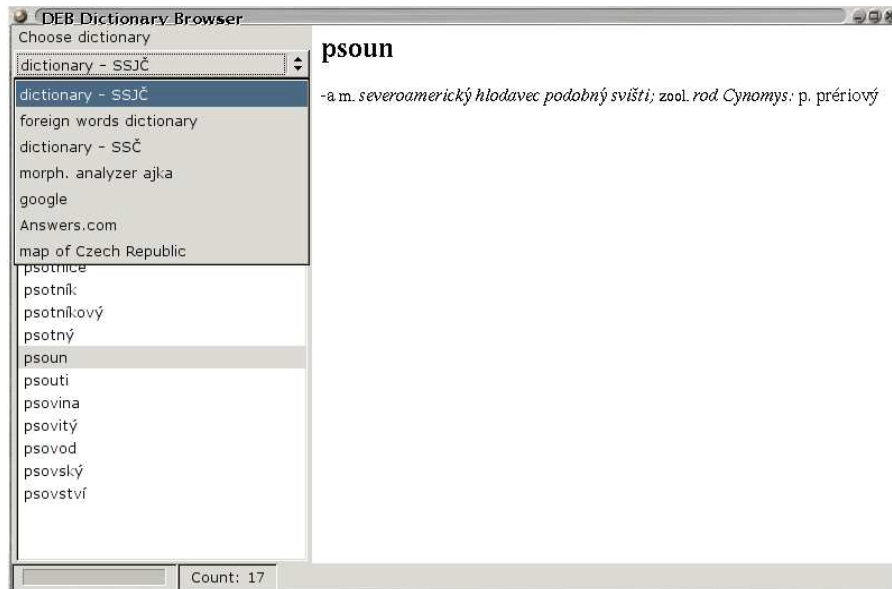

DEB používá komunikaci typu AJAX

DEBDict – příklad DEB klienta

jednoduchý klient původně určený pro demo základních funkcí

- ▶ dostupný jako instalovatelné **rozšíření Firefoxu** i jako vzdálená **webová služba**
- ▶ vícejazyčné uživatelské rozhraní (angličtina, čeština, další lze snadno doplnit)
- ▶ dotazy do několika XML slovníků s různou strukturou, výsledky jsou zpracovány XSLT transformací
- ▶ napojení na český morfologický analyzátor
- ▶ napojení na externí webové stránky (Google, Answers.com, Wikipedia)
- ▶ napojení na geografický informační systém – zobrazení geografických odkazů přímo na mapě

České valenční lexikony

specializované lexikony slovesných valencí:

- ▶ syntaktické valenční rámce **Brief** (FI MU, od 1997) cca 15,000 sloves:
lámat <v>hPTc4, hPTc4-hTc7, hPc3-hTc4
- ▶ valenční rámce v **českém wordnetu** (FI MU 2000), cca 3,000 slovesných literálů (sloveso+význam):
synset: lámat:3, dobývat:1, těžít:2
valence: kdo1*AG(person:1)=co4*SUBS(substance:1)
valence: co1*AG(institution:1)=co4*SUBS(substance:1)
- ▶ pražský lexikon **Vallex 1.0**, na začátku roku 2005 cca 1,000 sloves (teď snad až 4,000):
~ impf: lámat
+ ACT(1;obl) PAT(4;obl)

Valeční lexikon VerbaLex

- ▶ vznikl na začátku roku 2005, využívá všech dostupných zdrojů
- ▶ edituje se v jednoduchém textovém formátu, který se pro další zpracování převádí do XML
- ▶ vlastnosti:
  - dvouúrovňové sémantické role
  - odkazy na hypero/hyponymickou hierarchii v českém wordnetu
  - odlišení životnosti a neživotnosti větných členů
  - implicitní pozice slovesa
  - valenční rámce se odkazují na číslované významy sloves
- ▶ exporty z XML do HTML pro prohlížení a PDF pro tisk

VerbaLex v HTML

The screenshot shows the VerbaLex web interface. At the top, there are navigation tabs: 'alphabet', 'wn link', 'verb class', 'functors', 'forms', 'aspect', 'complexity', and 'miscel.'. A search bar is on the right. Below the tabs is a list of verb classes (A-Z) with counts. The main content area displays the search results for 'dobývat¹ / těžit² / lámat³'. The first result (1) shows the frame: AG <person:1> obl VERB obl SUBS <substance:1> obl, with an example: 'ned: lámal v dolech kámen'. The second result (2) shows the frame: AG <institution:1> obl VERB obl SUBS <substance:1> obl, with an example: 'ned: tato společnost těží mramor'.

Využití valencí v sémantické analýze

reprezentace **slovesného rámce**:

1. syntaktické rysy:

dávat něco_{neživ.NP}, 4.pád, bez předložky

někomu_{živ.NP}, 3.pád, bez předložky

2. sémantické rysy:

dávat Patiens Addressee

3. funkce významu:

dávat $x y \dots (o(o\pi)(o\pi))_{\omega}$, slovesný objekt

dávat / $(o(o\pi)(o\pi))_{\omega ll} \quad x \dots l \quad y \dots l : s_{wt}Y, s \dots (ol)_{\tau\omega}$

překlad z valenčního výrazu do funkce významu:

typ argumentu = typ {

- ▶ jmenné skupiny
- ▶ příslovečné fráze
- ▶ vedlejší věty
- ▶ infinitivu